
KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN IRAKEYN SEFERİ'NDE (1533-1535) DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DAKİ GELİŞMELER

Yard. Doç Dr. Remzi KILIC

Niğde Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Başkanı

ÖZET

Avrupalıların "Muhteşem Türk" diye bildikleri Osmanlı Devleti'nin kudretli padişahı Kanunî Sultan Süleyman'ın Şii-İran üzerine yapmış olduğu meşhur İrakeyn Seferi sırasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgemizde ortaya çıkan gelişmeler nelerdir? Bu topraklarımızda yüzyıllar önce Şii-İran'ın baskı, zulüm, saldırı ve propagandaları nasıl bertaraf edilmiştir? Bölgede yaşayan Türk-Kürt vali ve beylerinin milletimizin birliği için gösterdiği çabalar nelerdir? Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler, bölgede oluşan huzur ve güvenin temininde Osmanlı ordusunun faaliyetleri, bu araştırmada ortaya konulmaya çalışılmıştır. İrakeyn Seferi boyunca takip edilen yollar, karşılaşılan güçlükler, elde edilen başarılar ve Erzurum Eyaleti'nin ana hatlarıyla teşekkülü açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler :

Kanunî Sultan Süleyman, Osmanlı Devleti, İrakeyn Seferi, Tebriz, İbrahim Paşa.

GİRİŞ

Avrupalıların "Muhteşem Süleyman" diye tanıdığı, Kanuni Sultan Süleyman'ın on üç defa "Sefer-i Hümâyün"a çıktığı ve bunlardan üç tanesini Şii-İran üzerine yapmış olduğu bilinmektedir. Gerek Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferi (1514), gerekse Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn seferi (1533-1535), başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, Osmanlı Devleti ile Şii-Safevî Devleti'nin hâkimiyet ve nüfuz mücadelesinin bir tezahürüdür, diyebiliriz.

Kanuni Sultan Süleyman devrinde Osmanlı Devleti, dünyanın güçlü devleti olmanın verdiği şuur ile hareket ederek, İran Seferi'ne çıkmaya karar vermişti. Bu sefer ile Doğu Anadolu' dan İran nüfuz ve hâkimiyetini atarak Basra Körfezi'ne inip, Hint Okyanusu siyasetine devam etmek arzusundaydı (*Danışman ,1965;Asrar,t.y*). Osmanlı- Safevî çatışması şüphesiz sırf dinî-mezhebî değildi. Her iki devlet de sahip oldukları siyâsi ve stratejik maslahatlarını kullanarak, İslam alemi üzerinde büyük ve kuvvetli bir saltanat kurmak istiyorlardı (*Kevserânî, 1992*).

XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti ile Şii-Safevî (İran) Devleti arasında kıyasıya süren bu çekişme ve mücadelede, Doğu ve Güneydoğu halkının tercih ve teveccühü hangi tarafa ve nasıl olmuştu? Osmanlı Devleti padişahları niçin Şii-Safevî Devleti şahlarına tercih edilmişti? Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi esnasında doğu ve güneydoğu Anadolu'da ne gibi değişiklikler ve gelişmeler olmuştu? Bu bölgelerimizde bulunan Türk-Kürt aşiret beyleri ve askerleri, nasıl inanç birliği yaparak, Osmanlı askerleri ile bizzat Tebriz, Hemedan, Bağdat gibi birçok İran şehirlerine akınlar yapmışlardı? İşte bu hususları, tarihi kaynaklar ve vesikalardan yola çıkarak araştırıp ortaya koymaya çalışacağız.

"İrakeyn Seferi" olarak bilinen ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Şii-Safevî Devleti'ne karşı ilk seferi olan Osmanlı-İran savaşı (940 - 942/ 1533-1534). XVI. asır siyâsi ve askerî tarihimizin önemli bir hadisesidir. Bu savaşın sebebi olarak; Şii-Sünnî gerginliğinin yanı sıra tarih kaynakları-

nın hemen hepsi Bağdat ve Bitlis meselesi ve Azerbaycan Valisi Ulama Han'ın Osmanlı Devleti'ne ilticası olayını müttefiken zikretmektedirler (*Celâlzâde,t.y ; Matrakçı, 1976*). Ancak bunlar zahirî sebepler olup, gerçek sebebin yakın şarkta siyâsi nüfuz ve hâkimiyet kurmak olduğunu söyleyebiliriz. İrakeyn Seferi öncesi, Güneydoğu Anadolu' nun büyük bir kısmı; Kiğı, Arapkir, vs. güneyde Musul'a kadar uzanan yerler Diyarbakır vilâyetine bağlı bulunmaktaydı. Karadeniz'de Canik (Samsun) ve Trabzon'dan orta Fırat havasına kadar devam eden geniş saha, Rûm(Sivas) vilâyetine tâbi idi. Kâhta, Gerger sancakları ve bütün Suriye, Adana, Tarsus, Sis (Kozan), Antep ve Birecik sancakları Şam Vilayetine bağlı idiler. Bunların doğusunda Diyarbakır Vilayetine bağlı, Urfa (Ruha), Siverek, Mardin ve Siirt sancakları, Hısn-ı Keyfa Kazası ile Cizre hükümeti bulunmaktaydı (*Göyünç,1991*). Bağdat başta olmak üzere, Irak'ın bir kısmı ile,Kars, Erzurum, Ağrı, Van ve Hakkari çevresi, Safevî Devleti hudutları içerisindeydi (*Öztuna, 1989*).

1533 yılında İran seferine karar verilip, eyalet ve sancaklara hazırlık emri gönderilirken, Diyarbakır'da bulunan Anadolu Beylerbeyi Fil Yakub Paşa ile resmen Bitlis Beylerbeyi olan Tekeli Ulama Paşa'ya, yeniden varıp Bitlis'i zaptetmeleri buyurulmuş idi. Bunlar Diyarbakır'dan aldıkları top ve asker ile Bitlis'e giderken Hizan yolu üzerindeki Tatik nahiyesine doğru yönelmişlerdi. 1532 yılı Eylül ayında Şah Tahmasb (1524-1576)'ın yardımı ile yeniden Bitlis Emîru'l-Ümerâlığma getirilen Şeref Han da Hizan'ı almak üzere Hizanlı Davud Bey'i kalede kuşatma altında tutuyordu. Ulama Paşa'nın geldiği haberi duyulunca Şeref Han, Hizan kuşatmasından vazgeçti ve Kürt Beyleri hep birlikte Şeref Han'dan ayrılarak Ulama Han'la birleştiler.

Osmanlı Devleti'ne Bitlis Ocaklı Beyi olduğu halde asi olarak Safevîler tarafına geçmiş bulunan Şeref Han, Safevîler' den aldığı asker ve yardım ile Tatik Kalesi'nin güneyinde 8 Rebiul evvel 940/27 Eylül 1533'de Osmanlı kuvvetleri ile karşı karşıya geldi. Yapılan savaşta Şeref Hanla birlikte binlerce kayıp verilmişti (*Karaçelebizâde ,*

1248; *Nişancı Mehmed, 1290*). Ulama Paşa, şeref Han'ın kesik başını başvezir İbrahim Paşa'ya gönderip, ası olan Kürtlerin de tevbe ederek şeref Han'ın oğlu III. şemseddin Beyin başına toplandıklarını bildirmişti. İbrahim Paşa Konya'ya varmadan "Çınarlı" konağında Ulama Paşa'nın zafernâmesini ve IV. şeref Han'ın kesik başını kendisine getirmişlerdi.

SEFER ÖNCESİ İBRAHİM PAŞA'NIN FAALİYETLERİ

Bitlis Beylerbeyiliği, Ulama Paşa'ya başka bir vazife verileceği vadi ile IV. şeref Han'ın oğlu III. şemseddin'e, İbrahim Paşa'ya yapılan müracat üzerine verilmişti. (*şeref Han 1051; Danişmend, 1948; Uzunçarşılı 1988*). Bu durum, Doğu Anadolu'nun birlik ve beraberliği için iyi bir hareket olmuştu. Bu bölgemizdeki Beylerin Kanuni Sultan Süleyman ve Osmanlı Devleti'ne yürekte, fedakarca bağlanmalarını sağlamıştır. O sıralarda Konya'dan hareketle yoluna devam eden, "Seras-ker" (*Feridun Bey, 1274; Gökbilgin, 1992*). İbrahim Paşa, 10 Cumada'l-ahir 940/27 Aralık 1533'de, kışlamak ve toplanarak gelecek olan orduyu beklemek üzere Halep şehrine doğru yönelmişti (*Bostan , t. y; Sheylı , t. y, vd.*).

Vezir-i A'zam İbrahim Paşa, Halep'te kış boyunca boş durmamış, askerleri kışlalara dağıtmış, "Padişah'tan her hususta mezun" olduğundan, kış mevsimini Gevaş (Vastan) taraflarında geçiren Ulama Paşa vasıtasıyla birçok altınlar harcayarak, ilkbahar harekâtında fethedilecek yerlerin kale komutanlarıyla temas kurmaya çalışmıştı. Bu arada Bitlis'in 1533 yılı sonbaharında yeniden Osmanlılara geçmesi üzerine, kışı Horasan'da geçiren şah Tahmasb (1524-1576), Özbekler zerine yürümekten vazgeçip, Osmanlı Devleti askerleri ile karşılaşmak için hazırlığa girişmişti (*Peevı , 1281; Hammer, 1330, vd-*) 940-941/1533-1534 yılı kışını İnan zerine sefer hazırlıkları ile Halep'te geçiren Vezir-i a'zam İbrahim Paşa, kaynaklarımızın da bildirdiği üzere ilkbaharda başlayacak olan harekât için tedbirler alıyor ve düşman hakkında alâkadar olanlardan malmat topluyordu.

Nitekim, Celâl-zâde; "Padişah-ı alem penah kibe- linden mecmu efâl-i harekâta me'zun ale'l-ıtlak" olan Serdâr'ın, baız kalelerin teshiri için tertibat aldığını bildirmektedir (*Gökbilgin, 1957; Uzun-çarşılı, 1988*).

Kanuni Sultan Süleyman'a kişisel yakınlığı ile de bilinen Osmanlı başveziri İbrahim Paşa çok zeki ve akıllı bir devlet adamıydı. Halep'te kaldığı sürece, sefer için bir taraftan askerı hazırlıklar yaparken, diğer taraftan da siyâsı girişimlerini yürütmekteydi. İbrahim Paşa, en kuvvetli rivayetlere göre Yavuz Sultan Selim (1512-1520)'den sonra, Osmanlı nüfuzundan sıyrılıp İnan hakimiyetine giren, Türk-Kürt beylerini gizli vaadler, zımnı tehditler ve çok bol ihsanlar ile elde etmeyi başarmıştı. Henüz Halep'te iken, Adilceva, Erciş, Ahlat gibi kalelerin anahtarlarını veya bu kalelerin teslim sözlerini almıştı (*Peevı, 1281; Müneccim-başı , 1285, vd.*) Serasker unvanıyla İrakeyn Seferine ıkan İbrahim Paşa'ya, müşavir ve kethüda olarak, defterdar İskender elebi, padişahın emriyle sefer esnasında birlikte hareket etmeleri için tayin edilmişti. Zaman zaman aralarında ihtilaf ve çekişme oluyordu. Kanuni Sultan Süleyman, İbrahim Paşa'ya İstanbul'da ordunun hareketinden evvel İskender elebi ile daima müşavere etmesini ve sözünden çıkmamasını... emretmişti. Buna rağmen sefer sırasında ikisi arasında bir anlaşmazlık ve çekememezlik baş göstermiş bulunuyordu (*Danişmend, 1948; Danişman, 1965*).

İbrahim Paşa, sefer esnasında bütün sorumluluğun kendisinde olması sebebiyle gayet temkinli hareket ediyordu. İstihbarat için casuslar ve güvendiği kimseler vasıtasıyla haberleşmeyi ihmal etmiyordu. Bu meyanda daha önce Diyarbakır Beylerbeyiliğin de bulunmuş olan, Ramazanoğulları'ndan Süleyman Paşa'dan haber istemişti. İbrahim Paşa ona gönderdiği mektupta: "Musul'da cemiyet eylesini ve yukarı kızılbaş ahvali ve evzai" hakkında sıhhatli malmat elde ederek kendisine bildirmesini emretmişti (*Gökbilgin, 1957*). Süleyman Paşa cevabında, o sırada Herat'ta bulunduğunu haber aldığı şah Tahmasb hakkında, birbirinden çok farklı rivayetler dolaştığı, Tebriz'de bulunan ve şah'ın kayın biraderi

olan Musa Sultan'ın dahi, kendi Şah'ı hakkında bilgisi olmadığını, Şah Tahmasb'ın kışı Kum'da geçirmesinin kuvvetle muhtemel bulunduğunu, çünkü Özbek Hükümdarı Ubeydullah Han'ın her an Merv'den gelerek hücumu geçebileceği endişesi ile, Horasan hududundan ayrılamayacağını tahmin edildiğini bildirmekteydi. Süleyman Paşa, Bağdat hakkında ise İbrahim Paşa'ya şunları yazmaktaydı: Zülfikâr Han'dan sonra Bağdat hâkimi olan Tekeli Mehmed Han, üç dört senelik zahire tedarik ederek durumunu sağlamlaştırmaya çalışmaktaydı. Bağdat'a mücavir Arap kabileleri ile arası iyi olmayıp "zahiren beru canibe meyli" de yoktu. Bütün bu bilgilerin, Musul beyi Seyyid Ahmed Bey'den ve Osmanlı Devleti'ne sâdik bir dirliğe mutasarrıf Hüseyin Buşrâ adlı bir Arap'tan aldığı bilgiler olduğunu belirtiyordu. Tekrar Musul'a giderek Bağdat tarafından daha sıhhatli ve yeni bilgiler getireceğini, bununla beraber Bağdat'ın "emanlık üzere fethi müyesser"olmasının lâzım geldiğini açıklıyordu (B.O.A . *Fekete Tasnifi* ,Nr. 121; *Gökbilgin*, 1957).

Başvezir İbrahim Paşa'ya bundan başka, Bağdat hakkında Kaytemiş adında birinden daha rapor gelmişti, "İbrahim Paşa hazretlerinin saadetle teveccühü Bağdat cânibinedür deyû Mehmed Han'ı mezkûr (Bağdat valisi Tekelü Mehmed) lain isatima' idüb bu hususdan hayli perişan hâl olub tevehhümden hâli olmadığun bu cânibde şayi olan ahbâr vukuu üzere arzolundu" demektedir (B.O.A *Fekete Tasnifi* ; *Gökbilgin*, 1957).

Halep'te kaldığı süre içerisinde askerî ve siyâsî hazırlıklarını tamamlayan İbrahim Paşa, 21 Mart 1534 yılı nevruz gününde, şehrin önündeki düzlükte buluna ordugâha geçerek, Anadolu Eyâletle askerlerini Diyarbakır'da toplanmalarını emretmişti (*Kırzioğlu*, 1993). Nihayet 22 Ramazan / 7Nisan 1534'de Serasker İbrahim Paşa, Halep'ten hareket ederek Diyarbakır'a doğru maiyyetiyle beraber İran seferi için yönelmişti. Halep'ten Kanuni Sultan Süleyman'a 7 Nisan 1534 tarihli bir arz gönderen İbrahim Paşa burada; Şah Tahmasb'ın Horasan taraflarında kışı geçirdiği haberinin alındığını, Kürdistan ümerâsının sadakada devlete bağlı olduklarını, Kürdistan Beyleri-

nin işten anlayan adamlarının haberler almak üzere İran içlerine doğru gittiklerini belirtmekte ve Pâdişâhın zilkade guresinde(14 Mayıs) "Anadolu câniblerine teveccüh buyurması"nın münâsib olacağını, bütün beylerbeyilere askerleriyle Diyarbakır taraflarına yürümelerini tenbih ettiğini, bildirmekteydi (*Gökbilgin*, 1957).

Mektubun metni kısaca şöyledir: "Sultan-ı Cihangir ve Hz. Sâhib Kıran ...emr-i isti'lâm buyurulur ise bu ramazan-ı mübârekin yirmi ikinci günü mahrûse-i Haleb'den kalkılıb Diyarbekir câniblerine teveccüh olundu. Evbâş taifesi bu kış Horasan taraflarında olduğu haberleri alınub diyâr-ı şark hâliyâ hâlidir dirler. Edraf ve cevânibde olan Ümerâ-i Kürdistan ki, kadimden ol tarafa tâbiileridi. Bu bendelerine âdemleri ve haberleri vârid olub külliyyen sâhib kırân-ı âlempenâh hazretlerinin atabe-i ulyâlarına izhâr-ı sadâkat ve ihlâs idüb tâbi olmuşlardır... Hz. Sâhib Kırân-ı âlempenâh dahi saadet ve ikbâl ile inşâllahu'l-azze mübarek zilkade guresinde Anadolu câniblerine teveccüh-i hümayun buyursalar münâsibdür."(T. S.M. A.;*Gökbilgin* ;1957).

Halep'ten Diyarbakır'a doğru hareket eden Serasker İbrahim Paşa'ya Doğu ve Güneydoğu Anadolu Beylerinin her biri verdikleri sözü tutup, kaleleri teslim ettiler. Han-ı Süvarik konağına gelindiğinde; Adilcevaz, Erciş, Ahlat, Umur ve Sultan Kalesi ile bazı kalelerin teslim alındığı haberi başvezire ulaştırılıp, bu sevinçli haberler üzerine büyük tüfenk şenlikleri icra olunmuştur. Van'ın fetih haberi üzerine İbrahim Paşa, Van'ın muhafazası için Şam Beylerbeyi Hüsrev Paşa'yı göndermişti (*Peçevî*, 1281 ;*Solakzade*, 1297). İbrahim Paşa 1 Zilkade 940/ 14 Mayıs 1534'de "Kara Amid" Diyarbakır'a gelmişti. Yanında altı bölük kapıkulu ve Yeniçeri (tüfenkçi ve topçu sınıfları)'den başka, Anadolu (Kütahya), Karaman (Konya), Rûm(Sivas), Dulkadır (Maraş) ve Diyarbakır Eyaletlerindeki bütün Beyler beyleri ve askerleri, ayrıca Halep ve Şam Vilâyetleri paşaları da askerleriyle gelip Serasker İbrahim Paşa'ya katılmaya başlamışlardı (*Celâlîzâde*, t.y; *Bostan* , t.y).

İbrahim Paşa Diyarbakır'da iken, yeni Bitlis

Ocaklıbeği Şemseddin Bey, ağır armağanlar ile gelip, hizmete girerek, taraf etrafı ile birlikte İbrahim Paşa'dan sefer için vazife aldı. İran üzerine yapılacak sefer için, Osmanlı ordusunun toplanması amacıyla Diyarbakır'da kırk elli gün kadar beklenmesi kararlaştırılmıştı. Bu sırada, diğer Ocaklı Kürt Beyleri de; İmadiye, Cizre, Siirt, Hısın-Keyfa, Hizan, Palu, Sason, Eğil, Çermik, Şirvan kaleleri beyleri, kuvvetleriyle gelerek hizmete dahil olmuşlardı (*Bostân, t.y; Danişmend ,1948*). Ayrıca, Siyavan kalesi Bey'i Mahmud Emin Bey, birçok hediyeler ile birlikte kalenin anahtarını İbrahim Paşa'ya teslim etmişti. Bu arada Ruşenî, Cerem, Bidkâr, Dosi, Tennur ve Hel kalelerinin hâkimleri de bağlılıklarını bildirmişlerdi (*Peçevî, 1281; Kırzioğlu ,1953*).

Diyarbakır'da bu gelişmeler cereyan ederken, Serasker İbrahim Paşa ile, Baş defterdar İskender Çelebi arasında ordunun harekâtı hususunda ihtilaf baş göstermişti. Serasker İbrahim Paşa'ya göre bu harekâtın asıl gayesi, Bağdat'ı fethetmek ve Bitlis'te sükûneti sağlamaktır. Bitlis meselesi hallolmuş, artık Musul üzerinden Bağdat'a gidilmelidir. İbrahim Paşa'yı Suriye defterdarı Nakkaş Ali de desteklemektedir. Başdefterdâr İskender Çelebi ise, seferin asıl hedefi İran ordusudur. Her şeyden önce bu ordunun bulunup mağlup edilmesi lâzımdır. Bu iş yapılırsa Bağdat kendiliğinden Osmanlı Devleti'nin eline geçer. İran ordusu da Bağdat'ta değil Tebriz'dedir. Tebriz aynı zamanda Şah Tahmasb'ın başkentidir. Burası tehdit edilirse İran ordusu -ister istemez- başkentini korumak için gelecektir ve kesin neticeli bir savaş olabilir, fikrini savunmaktadır. İskender Çelebi'nin bu fikri Tekeli Ulama Paşa tarafından desteklenmektedir (*Peçevî, 1281 ; Hilmi , 1932*).

İbrahim Paşa ile İskender Çelebi'nin başlangıçta araları gayet iyi iken, İskender Çelebi'nin daha zengin ve debdebeli olmasından dolayı, bir gün sefer hazırlıkları esnasında, İbrahim Paşa İskender Çelebi'nin muhteşem maiyyetinden yüz on kişinin kendisine bağışlanmasını istemişti. O da otuz kişi göndermiş ve İbrahim Paşa buna gücünmişti. Ayrıca, Padişahın teveccühüne mazhar olan İskender Çelebi, İbrahim Paşa' ya Serasker

kethüdası olarak bu sefere birlikte çıkarken, Padişah İbrahim Paşa' ya İskender Çelebi'nin sözünden çıkmamasını emretmişti. Tabî bu İbrahim Paşa için vesayet anlamına geliyordu. Halep'ten itibaren Arab ve Acem defterdarı da denilen, İskender Çelebi'nin makamına göz diken Suriye defterdarı Nakkaş Ali her fırsatta, İskender Çelebi'yi İbrahim Paşa'ya kötülemektedir.

Safevîlerin Azerbaycan Valisi iken, Osmanlı Devleti'ne sığınan ve Bitlis Beylerbeyiliğine getirilen, daha sonra birtakım siyâsî sebeplerle İbrahim Paşa tarafından başka bir vazifeye getirileceği vaadi ile azledilmiş olan Ulama Paşa, İskender Çelebi ile birlikte hareket etmekteydi.

Bu şekilde oluşan iki guruptan İbrahim Paşa ve Ali Bey tarafı müthiş bir iftira tertibi ile bir gece ordu içerisinde bir gürültü çıkarıp, Defterdar İskender Çelebi'nin Hazine develerini yağma ettirmeye kalkıştığını iddia ederek Çelebi'nin adamlarından haksız yere otuz kişiyi idam ettirmişlerdi (*Karaçelebizâde , 1238 ;Hûmi , 1932*). Başdefterdâr İskender Çelebi ile Ulama Paşa kesinlik Osmanlı ordusunun Tebriz tarafına yönelmesinin uygun olacağını, çünkü Şah Tahmasb'ın Horasan taraflarında olduğunu, Tebriz'in ele geçirilmesi ile Bağdat'ın ve diğer şehirlerin daha kolay fethedileceğini ileri sürerek, İbrahim Paşa'yı Tebriz fatihliğine teşvik etmişlerdi (*Hammer ,1330; Yücel ,1991*). Bunun üzerine 22 Haziran 1534 yılında İbrahim Paşa kendi görüşüne aykırı olarak, İskender Çelebi ve Ulama Paşa'nın görüşleri doğrultusunda, Tebriz istikâmetine yürümeye karar vermişti.

"Diyâr-ı Acem hududunda vaki olan Bingöl dimekle mâruf yaylakda durub ol mahal'de Anadolu ve Diyâr-ı Karaman ve Rûm ve Memâlik-i Arab (Şam ve Halep) asâkiri külliyyen muşarun ileyh'in yanında cem' olub ... Azerbaycan Vilâyetinden nice memleket ahâlisi... bîzâr olmuş adalet-i padişâhiye iltica idüb taze hayat bulmuş idi." Bingöl'de yirmi gün kadar ikâmet edilerek bütün leşkerin toplanması sağlanmış, bu arada ordunun hareketi ile yeniden bizzat "ol vilâyetde olan kal'aların miftâhların' getirüb teslim idüb, Avnik ve Bayezid (Ağrı'nın merkezi) ve Eleşgird ve Er-

ciş ve Adilcevaz ve Aktamar (Van Gölü'ndeki en büyük ada'nın kalesi) Kal'aları ve bunun emsali nice kal'alar dahi taht-ı teshire alınub azîm futûh oldu" (*Bostan ,t.y.;Kırzioğlu, 1953*).

Serasker İbrahim Paşa, Van gölü çevresindeki kasaba ve kaleleri, Kürt boy ve oymaklarını Osmanlı Devleti'ne itaatle bağlamış olan Tekeli Ulama Paşa'yı, Azerbaycan hükümetine Beylerbeyi olarak 23 Haziran 1534'de tayin etmiş ve Ulama Paşa otuzbin asker, develer ve mevsim boyunca yetecek yiyecekler ile Tebriz'i ele geçirmek üzere bolca ihسانlarla önden gönderilmişti (*Salis , 1963 ;Sümer , 1992*). Irak hükümeti Bayındıroğlu Murat Bey'e verildi. Irak-ı Acem'e tayinler yapıp, Akkoyunlu hanedanı mensupları ile beylerine verilip , Nahçıvan sancağı, Ulama Paşa'nın kardeşi Veli Bey'e, Merağa sancağı Tekeli Veli Can'a verilmişti. (*Hammer ,1330; Sümer , 1992*).

Burada şunu ifade edelim ki, Tabakâtul- Memâlik müellifi Celâlzâde' den itibaren bazı kaynaklar farklı bilgi vererek, Tebriz'e doğru yöneldiği sırada hayli kaleler fetheden İbrahim Paşa'nın askerleri arasında: "Şah'a Şah gerek imiş, mahalli zarurette askere penâh gerek" diyerek, Padişahı başlarına istedikten sonra, Başvezir Serasker İbrahim Paşa'nın Kanuni Sultan Süleyman'a sefer için mektup yolladığını bildirmektedirler. Halbuki, İbrahim Paşa Halep'ten 7 Nisan 1534 tarihli mektubuyla Kanuni Sultan Süleyman'ı sefere davet etmişti (*Gökbilgin, 1957*). İbrahim Paşa'nın, Pâdişâha elimizde bulunan ikinci arzı,22 Zilhicce 940/ 4 Temmuz 1534 tarihli olup, Doğu Anadolu'daki fütuhâtı bildirmek üzere yazılmıştı. (T.S.M.A; *Kırvoğlu, 1993*).

Bostân(Ferdî)'in açıkladığı üzere Serasker İbrahim Paşa Diyarbakır'da kırk-elli gün kadar kalıp, Kürdistan Ümerâsı ile sefer tedbirinde bulunduktan sonra, 1534 yılı haziran sonlarında Tebriz'e müteveccihen hareket etmişti. İbrahim Paşa Doğu Anadolu'da iki hafta içerisinde yapmış olduğu fetihleri, Kürt Beyleri ile Safevîlere karşı birlikte hareket planlarını, yirmi gün kadar Bingöl yaylasında, bütün ümerâ ve askeri toplama ve bekleme işlerini bu mektubunda belirtmişti (*Gök-bilgin, 1957;Kırzioğlu, 1993*).

İbrahim Paşa'nın Kanuni Sultan Süleyman'a

gönderdiği bu uzunca mektubunda belli başlı şu hususlara yer verilmişti:"Diyâr-ı şark istihlâsına azimet olundukda Azerbaycan eyaleti Beğlerbeğilik tarikiyle Hazret-i Sâhib kırân-ı âlempenâhın kullarından birisine ihsan olunmak vech ve münâsib görüldüğüne binâen Azerbaycan Beğlerbeğiliği Ulama Paşa bendelerine tevcih olunub, umûmen Ümerâ-i Kürdistan ile ve bir bendegân-ı dergâh-ı feth-âşiyân ile Tebriz câniblerine irsâl olunub bu kulları dahi gerü ecnâd-ı nusret-mutad ile Amid'den çıkub diyâr-ı şark ile memâlik-i mahmiye-i hâkânî hududuna karib olan bazı hisarların...Kal'a-i Bayezid ve Erciş nâm kal'alar feth olunub, cümle-i muzâfat ve mülhâkatı ve tevâbi ve levâhiki ile eyâdi-i ibâd-ı südde-i zafer mutadda mazbut ve musahhar vâki oldu. Tegayyurât-ı ârâ-i fâside-i mülâhide sebebi ile muattal ve hali olan cevâmi ve mesacidde ehli sünnet ve cemaat âyini üzere ezan okunub, ikâmet-i salât-ı mefrûza ve mesnune olunub ve camiinde cuma günü Hz. Sâhib kırân-ı saadetkârinin ismi şeriflerine kıraat-ı hutbe okunub..."(T.S.M.A ;*Gökhil-gin,1957*).

Adilcevaz Kalesi muhafızları firar edince Sünnî ve Hıristiyan ahali kale anahtarlarını İbrahim Paşa'ya getirmiş, böylece Adilcevaz, Erciş ve Bayezid kaleleri 23 Haziran 1534'de alınmış oluyordu. Han-ı Süvarik'e varınca, Van hâkiminin hem bu kalenin hem de Amük kalesinin anahtarlarını gönderdiği görülmüş, Şam valisi Hüsrev Paşa ise buraların ilhakı için tertibat almak üzere görevlendirilmişti. 24 Haziran 1534'de Siyâvan kalesi hâkimi, Mahmudlu Türk aşiretinden, Emir Bey bizzat kalenin anahtarlarını getirmiş, Şii-Safevî-lerin müstahkem kalelerinden Toprakkale feth olunmuştu (*Gelibolulu ,1083 ; Kırzioğlu ,1993*).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki şehirler, kaleler ve topraklar bir bir Osmanlı Devleti'ne ilhak ediliyordu. Başta Van olmak üzere, Amük, Hoşab, Siyâvan, Bîdkâr, Cerem, Eleşgird, Ahtamar, Adilcevaz, Ahlat, Erciş, Vastan, Hel, Tanuza, Rûşenî, Bayezid vs. kaleler alınmıştı. İbrahim Paşa'nın arızasında belirttiğine göre, Osmanlı askerlerinden "bir ferd telef olmayub" Şam Beylerbeyisi Husrev Paşa her bir kalenin ah-

valini tadârik için, buraların dirlik ve düzenliğine memur edilmiş, diğer kethüda ve muhafızlar da tayin edilmişti (*Bostân, t.y; Gökbilgin, 1960*). Bu isabetli ve karşılıklı anlayış içerisinde meydana gelen olumlu gelişmeler, yapılan girişimler ve İbrahim Paşa'nın yerli yerinde aldığı diğer tedbirlerden sonra Osmanlı Ordusu, Şii-Safevî topraklarına girerek Tebriz yönünde harekete geçmişti.

Serasker İbrahim Paşa, Temmuz 1534'de, Şah Tahmasb'ın Horasan'da bulunduğunu, Tebriz şehrini de Şah'ın kayınbiraderi Musa Sultan adlı bir kimsenin savunduğunu öğrendikten sonra, Ulama Paşa ve Dulkadırlu Beylerbeyi Ahmed Paşa'yı önden göndererek, kendisi de müteakibe Azerbaycan topraklarına girmişti (*Gökbilgin, 1960*). Öte yandan Kanuni Sultan Süleyman, henüz İrakeyn Seferi'ne çıkmadan bir müddet önce vâlidesi Hafsa Hâtûn 19 Mart 1534'de, peşinden 16 Nisan 1534'de "İbn-i Kemal" adıyla meşhur, Şey-hu'l-İslam Kemal paşazade Ahmed Şemsüd din efendi vefât etmişti (*Danışman, 1965*)

KANUNİ'NİN İRAKEYN SEFERİ İÇİN HAREKET ETMESİ

Kanuni Sultan Süleyman'ın bu meşhur seferi, kaynaklarımızda "İrakeyn Seferi" olarak zikredilir. Arapça'da "İki Irak" manasına gelen İrakeyn' den maksat; "Irak-ı Arab" denilen Bağdat ve havalisi ile, "Irak-ı Acem" denilen kuzey batısı ki, Hemedân' dan Tebriz ve havâlisine kadar olan bölgeyi içine alan coğrafyadır. Haziran 1533'de İstanbul'da Avusturya ile yapılan barış ahdinden sonra, Kanuni Sultan Süleyman, İran üzerine bir doğu seferi yapmaya karar vermişti. Ayrıca, Başvezir İbrahim Paşa, 6 Nisan 1534 de Halep'ten Diyarbakır'a doğru yürürken Padişah'a "Zilkâde guresinde (14 Mayıs 1534) Anadolu câniblerine teveccüh-i hümayûn buyurmaları" uygun olacağını gönderdiği mektubunda bildirmişti. İbrahim Paşa, henüz Diyarbakır'dan Şif-Safevî topraklarına doğru hareket etmeden evvel, Kanuni Sultan Süleyman büyük oğlu Saruhan valisi şehzâde Mustafa'yı Defterdar Mahmud Çelebi'ye ısmarlayarak başkentte "Kâimmakâm" olarak bırakmış ve Rumeli ordusunun bir kısmını alarak 11 Haziran

1534 yılı perşembe günü Üsküdar'a geçmişti (*Celâhâde, t.y; Feridun, 1274*).

İbrahim Paşa, Azerbaycan topraklarına girdikten bir müddet sonra, Şah Tahmasb'ın askerleriyle beraber Horasan'dan çıkarak büyük bir ordu ile Tebriz istikâmetine yürüdüğü haberi üzerine, Kanuni Sultan Süleyman'ın gelişini hızlandırmak için hemen O'na bir arıza göndermişti (*Peçevî, 1281; Saray, 1990*).

Kanuni Sultan Süleyman, zâten 1525 yılı Temmuzunda Şah Tahmasb'a bir tehditnâme göndermiş ve Şif-Safevî Devleti üzerine yürüyeceğini bildirmişti. Hatta, sünnî imam ve alimlerden şiîler aleyhine fetvâlar bile almıştı (*Kırzioğlu, 1993*). Kanuni Sultan Süleyman gereken hazırlıkları, hayli geç de olsa yaparak, İstanbul'dan altıncı Sefer-i Hümayûn'a çıkmıştı. 10-11 Haziran 1534 yılında İstanbul'dan hareket eden Kanuni Sultan Süleyman; İstanbul, Galata, Üsküdar, Maltepe, Kısasahan Köprüsü, Gebze, Kala-i Hereke, Çınarlı, İzmit, Sitâre Köprüsü, Derbend-i Kazıklı, Dikilitaş, Kala-i İznik, Yenişehir, Akbıyık, Zincirlikuyu, Derbend-i Ermeni, Bozüyük, İnönü, Ilıca, Kala-i Kütahya, Altuntaş ovası, Çakırsaz (*Matrakçı, 1976; Feridun, 1274*) menzillerinden sonra Elma Dağı'nda üç günlük av'dan sonra Afyon Karahisar'a, müteakiben Akşehir'e vâsıl olmuşlardı. (30 Zilhicce 940/12 Temmuz 1534) Kanuni Sultan Süleyman Akşehir'de iken; Van, Vastan ve diğer kalelerin fethini bildiren Serasker İbrahim Paşa'nın 4 Temmuz 1534 tarihli ikinci arzını almıştı (*Gökbilgin, 1992; Kırzioğlu, 1993*).

Kanuni Sultan Süleyman "Muhibbi" mahlasıyla şiirler yazmıştı. Şiirlerinden biri de, İrakeyn Seferi sırasında yazmış olduğu şu hamâsi gazeldir:

"Allah Allah diyelüm; Sancak-ı Şahî çekelüm,
Yürüyüb her yandan Şark'a sipahî çekelüm,
İki yerden kuşanalım yine gayret kuşağın,
Bulaşub toz ile toprağa, bu râhî çekelüm.
Pâyimâl eyliyelüm kişverini Surhser'ün
Gözüne, sürme deyû, dūd-i siyahî çekelüm.
Bizefarz olmuş iken; olmamız İslam'a zahîr,
Nice bir oturalum, bunca günâhî çekelüm, Ey
Muhibbi, yürüyüb Şark'a sipahi çekelüm"
(*Kırzioğlu, 1993*).

Kanuni Sultan Süleyman Akşehir'den itibaren; Arkıt Köprüsü, Iğın, Pınarbaşı, Hâtun Çayırı (Zengi Gölü), Germükbeli, 8 Muharrem 940/20 Temmuz 1534'de Konya'ya girip, Hz. Mevlâna vb. yerleri ziyaret etmişti. Burada ise, İbrahim Paşa'dan ulak gelip, Aras, Murat boyları ile Van Gölü çevresindeki fetholunan kalelerin anahtarları Kanuni Sultan Süleyman'a takdim edilmişti (*Gelibolu'lu*, 1083; *Gökbilgin*, 1970). Konya'dan hareketle, Kanuni Sultan Süleyman; Hz. Molla Hünkâr, Karapınar, Akçaşar, Düden Gölü, Ereğli Niğde, Bakauddin Çayırı Develü Karahisarı, İncekara Köprüsü, Kayseri, Sarımsaklı suyu üstünde Barsama Çayırı, Çubuğ Ova, Şarkışla, Püsküllü Latif Gölü Danışmanlu' dan 27 Muharrem 940/ 8 Ağustos 1534'de Sivas'a girmişti (Matrakçı, 1976 ; *Feridun*, 1274). Bu esnâda, Kanunî'den yardım istemek veya onu İran'a karşı savaşa teşvik etmek amacı ile, Yaşılbaş (Özbek Hanı) Ubeydullah Han (1533-1539)' dan bir mektup gelmiş (*Saray*, 1990 ; *Kırzioğlu* 1993). Ubeydullah' ın mektubuna Kanuni Sultan Süleyman'ın cevabı gayet müsbet olup, gönderilen mektuptan memnun olduğu ve açtığı mücadelede muvaffakiyet ümit edildiği ve mücadeleye devam edileceği bildirilmişti (T.S.M.A).

Kanuni Sultan Süleyman, Sivas'tan yola çıkarak; Koçhisar (Hafik),Kazlıgöl, Koyul hisar önüne varmış ve vaktiyle Fatih'in iki defa,Yavuz Sultan Selim'in de Çaldıran seferinde yürüdüğü anayolu tutarak, doğuya doğru Çeribaşı köyü, Azim çayırı, Gümüştekin, Kabakluca ova, Aktepe, Yassı Çimen, Karaviran yolu ile Erzincan'a (10 Safer 941/ 20 Ağustos 1534'de) ulaşmıştı (*Matrakçı*,1976). Erzincan'da Sultan Süleyman'a Şirvan Beyi II.Şirvan Şah Halil (1524-1538)'den bir elçi gelmişti (*Kırzioğlu*,1993 ;*Öztuna*, 1989).

Kanuni Sultan Süleyman Erzincan'dan kalkıp, Çubuk boğaz, Derbend-i Subha Hanı, Tercan'ı geçip, Kal'a-i Hûbân, Mama Hâtun, Cinis ve Erzurum'a vâsıl olmuştu (*Matrakçı*, 1976).

Bu sırada,Ulama Paşa öncü kuvvetlerle, İbrahim Paşa'dan evvel Tebriz'e girmiş, burada şehir eşrafı tarafından karşılanmıştı. Ulama Paşa, şehrin en büyük camisi olan Uzun Hasan Camii'ne

giderek, Kanuni Sultan Süleyman adına hutbe okutup, para bastırmıştı. Daha sonra da Tebriz'in anahtarlarını Osmanlı Padişahına göndererek: "İran'ı isterseniz yanıma gelin, siz gelinceye kadar tamamını elimde tutacağım, Şah Tahmasb ki, şimdi Türkistan ile Horasan'da Tatarlar ile uğraşiyor, savaştıkları kuvvete sahip değildir. Irak ile Azerbaycan sizi bomboş beklemektedir" demekteydi (*Asrar*,t.y).

Oysa, sefer Bağdat'ı zaptetmek maksadıyla ilan edilmişti. Siyaset ve savaşın hedefi bu olabilir, fakat ordunun harekât hedefi düşman ordusuydu. Seferin asıl hedefi ise yakın şarkta hâkimiyetti (*Hilmi*, 1932).Osmanlı Ordusu başlangıçta Halep, Mardin ve Musul yolu ile Bağdat'a yürüyüş hazırlığı yapmış olduğu halde, sonradan Halep, Diyarbakır, Tebriz istikâmetinde İran hududuna doğru yürümeyi kararlaştırmıştı. 20 Haziran 1534 tarihine kadar Diyarbakır'da toplanan Osmanlı askerleri; yeniçeri, sipahi, kapıkulları, Anadolu, Rûm, Karaman, Halep, Şam, Dulkadir, Diyarbakır ve Kürdistan askerlerinden mürekkep yaklaşık elli bin kişi kadardı. Güneydoğu Anadolu'nun önemli bir şehri ve Akkoyunlulara başkentlik yapmış olan Diyarbakır'dan 22 Haziran 1534'de hareket eden Osmanlı ordusu, Bingöl yaylağında birçok kale ve şehrin anahtarlarını alarak, iki hafta kadar burada konakladıktan sonra, temmuz ayı başlarında Tebriz'e doğru yürümüşlerdi (*Hilmi*, 1932).

29 Zilhicce 940/11 Temmuz 1534 yılı cumartesi günü İbrahim Paşa, Tebriz civarındaki Sa'dâbâd'a gelerek ordu ile burada konaklamıştı. Burada Tebriz ahalisinin seçkin bir hey'eti gelerek, Safevî başkentinin itaat ve inkıyâdını arz etmek suretiyle teslim olmuşlar, şehri yağma ve tahripten kurtarmışlardı. 1 Muharrem 941/ 13 Temmuz 1534 Pazartesi günü İbrahim Paşa, Tebriz'e muhteşem bir alayla girmişti. Böylece daha önce Yavuz Sultan Selim tarafından 1514 yılında ele geçirilen Safevî devleti başkenti, ikinci kez Osmanlılar tarafından fethedilmişti (*Şeref Han*,1051; *Karaçelebizade*, 1238; *Danişmend*, 1948; *Hil-mi*,1932).

Serasker İbrahim Paşa, Tebriz'in idaresi için, bir kadı ile muhtelif memurlar tayin etmiş ve Sa-

fevî başkenti ö zamanki Osmanlı adaletiyle idare nizamı sayesinde hiçbir sarsıntıya uğramamıştı. İbrahim Paşa, gayretlerinin sonucu olarak Ulama Paşa'ya Tebriz merkez olmak üzere, Azerbaycan Beylerbeyliğini vermişti (*Danişmend* , 1948; *Öz-tuna* , 1977)* İbrahim Paşa, Tebriz'de iken, Şirvanşah aile sinden Sultan II. Halil b. İbrahim ile Geylan Hânı Emir Dubaç Muzaffer Han, Osmanlılara itaatlerini arzyletiler. Hazar Denizi'nin batı kıyısında Reşt'in merkezi olan bir beyliğe mensup, Muzaffer Han onbin askerle 21 Temmuz 1534'de İbrahim Paşa tarafına geçmişti (*Solakzâde* ,1297; *Uzunçarşılı*, 1988) .Tebriz'de birçok tayinler yapan İbrahim Paşa, birtakım tedbirler almayı da ihmâl etmedi. İran ordusu henüz ortalıkta gözüküyordu. İbrahim Paşa da faaliyetlerini serbestçe yürütmekteydi.

Bu sırada, Kanuni Sultan Süleyman'ın komutasındaki, İran üzerine yürüyen ikinci Osmanlı Ordusu, yüzbin kişi civarında olup, 1534 yılı ilkbaharından beri sefer için hazırlanmış, İstanbul, Konya, Kayseri, Sivas ve Erzurum yolu boyunca toplanmış Padişaha katılarak 26 Safer 941/5 Eylül 1534'te Erzurum önlerinde konaklamıştı (*Feridun Bey* 1274;*Kırzioğlu*, 1953). Kanuni, Erzurum'a gelirken geçilmesi dar ve zor bir yer olan Sansa boğazından itibaren; Çubuk yurdu, Zorun Hanı (iki konak bir yapılarak), Mans köyü, Mama Hâtun hanından önce Hoybar isimli harap kale yakınına konmuştu. Burada iki gün kalınmış, o sırada Tercan ovası çevresindeki dağlara kar yağmıştı. Kanuni Sultan Süleyman ve paşalar, bu mevkiye atlarına binerek süvari olarak yürümüşlerdi. Cephane'nin Kemah Kalesi'ne konulması emr olundu. Eylül ayının ilk günü uzaktaki Penek konağına hareket edildi ve birçok tehlikeli boğazlar aşıldı. Kanuni Sultan Süleyman ve Osmanlı Ordusu Aşkale'den geçerek Cinis'e varmıştı (*Feri-dun*,1274).

Kanuni Sultan Süleyman, Erzurum'a gelmeden önce Cinis'te konaklarken Tebriz'den İbrahim Paşa'nın elçisi gelerek, Azerbaycan'ın fethedildiği, bu nedenle vilâyetlere "Zafernâme"ler gönderilmesinin uygun olacağı, Tebriz'de kışlamak güç olacağından, Padişahın Diyarbakır'a

varmasının iyi olacağı bildirilmekteydi. Ayrıca, Geylan Şâh' ının bir elçi ile başvezirden iltifat gördüğü, Ulama Paşa'ya Azerbaycan Beylerbeyliği ve Akkoyunlu'dan Murad Bey'e Irak Beylerbeyliğinin verildiği beyan edilmekteydi. Bu, İbrahim Paşa'nın Kanuni Sultan Süleyman'a 21 Ağustos 1534 tarihli gönderdiği üçüncü mektubu idi (T.S.M.A. ; *Gökbilgin* ,1957). İbrahim Paşa, Serasker ünvanıyla Tebriz'den 10 Safer 941/21 Ağustos 1534'de Kanuni Sultan Süleyman'a gönderdiği arz (mektup)'da, harekât sırasında aldığı tedbirleri, yaptığı askerî ve idarî tayinleri vb. işleri belirtiyordu.

Yine bu mektuptan; Ulama Paşa ile Dulkadırlu Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın bazı İran kalelerinin ve umerâsının itaatlarını kabul ettiklerini, Tebriz'de Musa Sultan ile küçük bir çarpışmada bulunmuş olduklarını (25 Muharrem 941/6 Ağustos 1534) müteakip, Serasker İbrahim Paşa, bütün Beylerbeyileri ve ordu ile 26 Muharrem 941/7 Ağustos 1534 Cuma günü Tebriz'e girerek otuz yıldır muattal kalan, Uzun Hasan Camii'nde, Cuma namazını kıldıklarını öğrenmiş oluyoruz (*Gökbilgin*, i 957; 1970; *Kırmıçlı*, 1993).

İbrahim Paşa'nın geniş malumât bulunan üçüncü mektubunda; "Giyân ve Şirvan Padişâhları ki kadimden Şâh-ı gümrâh âsitânesine süfûrû idüb ana tâbi olmuşlar idi, lâkin cibillet ve hilkâtleri diyânet ve İslam üzere olub, sâbıkda mektubları gelmişdi. Bendeleri berûcâniblere azîmet ideliden defâtla mektublar gönderilüb Hz. Sâhib kırân-ı âlâmpenâh devletinde mezbururlar...bil külliye rûgerdân olub âsitâne-i adâlet âşiyâna muhlis olmuşlardır... Medine-i Tebriz'e geldikten sonra Vilâyet-i Azerbaycan'a müteallik olan mevâzım hıfz ve hirâseti için dergâh-ı mualla cânibinden sancakbeğleri konulmak lâzım ve mühim olduğuna binaen Nahcıvan Sancağı fermân-ı şerifleri muktezâsınca yedi kere yüzbin (700.000) ile muşarun ileyh Ulama Paşa kullarının karındaşı Veli bendelerine ve Merağa Sancağı dahi altı kere yüzbin (600.000) ile mûmâ ileyh ile bile gelen Veli Can kullarına ve Müşkin ve Serav ve Erdebil Sancağı dahi altı kere yüzbin (600.000) ile Şah Ali kullarına virilüb ve Azer-

baycan'a müteallik Ohkân Ülkesi dahi sâbıkda... âsitâne-i saadet âşiyâna izhâr-ı ihlas iden Üveys Bey kullarına ve Mihrani Sancağı Zirriki Bahaeddin kullarına ve Vastan Sancağı Zahid bey oğlu Seyyid Mehmed Bey kullarına ve Çölmir Kürdistan Beylerinden olub südde-i saadet-bahşe itaat eyleyen Melek Bey bendelerine Medine-i Selmas Nur Ali Bey kullarına ve Livâ-i Saad Çukuru dahi on kere yüzbin (1.000.000) ile tâife-i evbâş'dan yüz döndürüb itaat eyleyen Hamza Sultan'a ve Gümrü Sancağı dahi Şeyhi Bey kullarına ve Liva' i Rum'u dahi Gazi Kıran Bey bendelerine ve Deryas Sancağı dahi Sarımoğlu Kasım Bey kullarına ve Diyadinli Sancağı Ümmi Bey kullarına ve Curşen ve Çaldıran Sancağı dahi üçyüzbin (300.000) ile Hacı Bey kullarına tevcih olunub, hıfz ve hirâset-i memleket için yerli yerlerine gönderildi"(T.S.M.A.; *Gökbilgin, 1957*).

İbrahim Paşa arzında devamla "...Hudud'î Azerbaycan bil külliye daire-i zapta getirilüb Irak-ı Acem câniblerine dahi asker-i zafer rehberden irsâl olunmak mühim ve lâzım olmağın Irak Beylerbeyiliği Bayındurlu'dan Murad Bey kullarına münâsib görüleb tevcih olundu. Irak'î Acem'e tâ-bi olan Livâ-i Hemedân dokuz yüzbin (900.000) ile Uluğ Bey Mirza'ya ve Kâşan dahi altı kere yüzbin (600.000) ile Bayındurlu'dan diğer Murad Bey'e ...müşârun ileyh Ulama Paşa kulları dahi, Erdebil nevâhisinden bâzı müfsidler bir dağa tehassün (sığınmış) eylemişler, anlar üzerine gönde' rilüb inşaallah cemiyetleri parkende olduktan sonra anlar dahi, Irak câniblerine varub Murad Paşa bendeleriyle bile ol cânibin feth ve teshiri hususunda olurlar..." (T.S.M.A. ; *Kırzioğlu, 1993*).

Burada söz konusu olan, Kızılcaadağ sığınmış bulunan Safevî askeri ile İbrahim Paşa tarafından, Ulama Paşa komutasında gönderilen Osmanlı askerinin kanlı çarpışmalarından bahsedilmektedir. Bu kayıt Osmanlı kaynaklarının bildirdiği Kızılcaadağ sefer hey'etinden söz etmektedir. İbrahim Paşa; Tebriz'in emin bir belde (Dârul-Emân) olduğunu münasip bir yerde kale inşaatına başladığını, belirtmekteydi (*Gökbilgin, 1957*). Bu "Şenb-i Gazân Kalesi" nin yapılmaya başlan-

dığının ifadesidir. İbrahim Paşa'nın Tebriz'den göndermiş olduğu üçüncü mektubun son kısımları şöyle bitiyordu: "Tebriz'de kal'a binâ olunmasını fikridüb bâzı münâsib mahal tedârik olunub binasına mübâşeret olundu. Medine-i Tebriz Hz. Sâhib-kırân-ı âlempenâhın taht-ı âli-bahtları olmuştur. ... Devlet ve ikbâl ve saadet ve iclâl ile yürüyüb Azerbaycan'a müteallik olan Erciş nâm mahalle değın gelmek bâbında yümn-i himmet-i Hz. Sâhib kıran-ı mebzul buyurula inşaallahu'l-izze saadet ile gelindikde geru bendeleri tarafına işaret-i âliyye buyurula ki Bağdat hâkimi olan Mehmed Han şöyle ki, bu kış dergâh-ı saadet destgâh kıbeline itaat etmeye kulları onun üzeri' ne azimet eylemek niyyet olunmuştur.Hz. Sâhib' i Kırân-ı rub'u meskun dahi saadet ile kıştı Diyarbakır'da kışlamak münâsibdir, ana göre tedârik buyurula.Bu mübârek Saferül Muzafferün onuncu gününde bu nâme-i ubûdiyyet-şi'ar yazılıb a'tebe-i ulyâ kullarından Mustafa ve Mehmed bendeleri irsâl olundu." (T.S.M.A.; *Kırvoğlu, 1993*).

Kanuni Sultan Süleyman'a gönderilen bu arz'da , İbrahim Paşa Tebriz'de neler yapılmakta olduğunu etraflıca bildirmekteydi. Tayinler, terfiler, bazı yerlerin teshiri, kale inşaatı, yerli bey ve hâkimlerin Osmanlı Devleti'ne itaat ve inkıyâdı gibi birçok meseleyle meşgul olunmaktaydı. İbrahim Paşa re'sen bu kadar geniş kararlar alıyor ve haklı olarak da kendisini selâhiyetli görüyordu. Çünkü, bu son arzını Kanuni Sultan Süleyman'a gönderdiği sıralarda Pâdişâh da Sivas civarındaki Kasım Çayırı ve ya Azim Çayırı konağından, İbrahim Paşa'nın Seraskerliğini ve selâhiyetlerinin genişliğini belirten bir ferman göndermişti. Pâdişâh belki bazı dedikoduların kulağına kadar gelmesiyle veyahut başvezirin gördüğü lüzum üzerine bu fermanı göndermek ihtiyacını duymuştu (*Gök-bilgin, 1957*).

Elimizde,Kanuni Sultan Süleyman'ın, İbrahim Paşa'yı geniş yetkilerle Serasker olarak İran seferine gönderdiği hakkında 15 Ağustos 1534 tarihli bir ferman vardır (T.S.M.A.).

Kanuni Sultan Süleyman, Erzurum civarında iken bu gelişmeler üzerine, Çermik Ilıca'ya gelince ordunun Diyarbakır'da kışlamasını karar-

laştırmış, bir gün konakladıktan sonra Erzurum önlerine gelmişti (*Feridun Bey, 1274*)- Bir müddet dinlendikten sonra, Erzurum Kalesini geçerek konak yapmış, Kanuni Sultan Süleyman buradan fetihler ile ilgili fetihnameler göndermişti. Padişah burada gömülü olan azizleri ziyaret ve duada bulunduktan sonra, kimsenin ileri gitmemesini emredip, "Erzurum o gün nazar-ı iltifât-ı pâdişahi ile manzur olub, ta'mirine ferman olunmuştur "(*Konukçu, 1992*). Kanuni Sultan Süleyman ordusu ile Diyarbakır'a çekilmek ve orada kışlamak üzere hareket edip, Erzurum'dan Hasan kal'ası'na iki konak bir edilerek 6 Eylül 1534'de ulaşmıştı. Ertesi gün Çoban Köprüsü ve Aras nehri geçilip, 1 Rebiu'l-evvel 941/10 Eylül 1534 Perşembe günü Eleşgird ovası başındaki Aydın Bey köyü veya Alagöz, Kızlar kal'ası, Aydın Beyli yolundan, Tebriz yolunu bırakıp, Erciş yoluna girmişti (*Matrakçı, 1976; Asrar, 104*).

Kanuni Sultan Süleyman, kış mevsiminin de yaklaşmasından dolayı, binbir sıkıntı ile Hazır, Ser-i Ab-ı Gür Hamir, Çubuk, Çakırbeyli, Karye-i Ağı, Kal'a-i Erciş'e güçlükle 16 Eylül 1534'de ulaşırken, geriden topların gelmesini de burada beklemekteydi (*Matrakçı, 1976; Kirzioğlu, 1993*).

Bu arada, İbrahim Paşa, Tebriz şehrini daima itaat altında tutmak için Tebriz'in güneyinde Cengiz Han neslinden ve İran'ın İlhânî hükümdarlarından meşhur Gâzan Han'ın "Şenb-i Gâzan" denilen türbesi civarında bir kale inşa ettirmiş ve bu kaleyi yaptırabilmek için birçok ağır masraflar yapmak zorunda kalmıştı. Hareket halinde bulunan ordudan bin kadar okçu ve bazı umerâyı da kalenin muhafazası için koymuştu (*Karaçekbizâde, 1248; Müneccimbaşı , 1285*).

Ulama Paşa ve Defterdar İskender Çelebi, İbrahim Paşa'nın huzuruna gelerek, ikisi de aynı ifadeler ile; "Bu memlekette eşkiyanın asıl ocağı Kızılcaadağ yaylağıdır. Bir miktar asker ile varıp, dağıcı ocağı yok etmek gerekir" diyerek, Başvezir'i kandırıp Ulama Paşa komutasına onbin seçkin asker alarak Kızılcaadağ yönüne hareket edilmişti. Ulama Paşa emrindeki bu onbin asker, Kızılcaadağ da Kızılbaş kılıçlarına yem edilmiş, hepsi sıkıcı dereler ve derbendler içinde telef olmuştu (*Peçe-*

vî, 1281). Bu tedbirsizlik ve başarısız harekât İbrahim Paşa'ya muhalifi olan İskender Çelebi ve Ulama Paşa tarafından yaptırılmış, yanlış tavsiye sonucu doğan acı neticelerdi.

Daha sonra, İskender Çelebi ve Ulama Paşa, Kızılcaadağ başarısızlığı sebebi ile, İbrahim Paşa'ya gelip; "Şah'ın birliklerinden çekilmeye gerek yoktur. Hemen bir miktar asker ile varıp, Erdebil'i ve Şah'ın oradaki ağırlığını ve barınaklarını çoğa-aza bakmadan... tahrip edelim" dediler ise de, Şah Tahmasb'in gelmekte olduğu haberi üzerine bundan vazgeçilmişti (*Peçevî, 1281*).

İbrahim Paşa'nın İran umerâsından Menteş Sultan'a gönderdiği mektup önem arz etmektedir. Çünkü, İran Şahı Tahmasb tara fından, bu Menteş Sultan Azerbaycan müda faasına memur edilmiş bir kimseydi. Safevî Devleti'nde askeri ve idarî kadro içinde ileri gelen bir şahıstı.

İbrahim Paşa Tebriz'i zaptettiği sırada ona bir mektup yazmıştı (T.S.M.A). Menteş Sultan'ında diğer bazı beyler gibi Osmanlı Devleti'ne itaat için hazır beklemekte olduğunu, kendisine duyurmuş olmasından duyduğu memnuniyeti belirten İbrahim Paşa, Pâdişah'ın da; "asâkir-i deryâ misâl ile diyâr-ı şarka teveccüh-i hümâyûn" eylediğini, geldiği vakit Tebriz'i taht edineceğini ve bu bölgeyi "me'vây-ı ehl-i islam" etme den başka bir iş ile meşgul olmayacağını haber veriyor ve hali hazırda Horasan'da olan Şah Tahmasb'in harekete geçirilmesi ve Azerbaycan bölgesine gelmesini temin eylesini istiyordu (*Gökbilgin, 1957*). İbrahim Paşa'nın atak ve girişken tavrı neticesini vermiştir. Aylardır ortalıkta gözükmeyen Şah Tahmasb ordusuyla Horasan'dan Azerbaycan'a doğru hareket etmişti. Fakat Kızılcaadağ muharebesi 'nden sonra, padişahlarını başlarında görmeyen Osmanlı ordusu içinde bir kısmı seslerini ve tenkitlerini artırarak: "Şah'a Şah, askere pe-nâh gerek" diyerek Kanuni Sultan Süleyman'ı başlarında görmek arzularını yüksek sesle dile getirmişlerdi. Bunun üzerine İbrahim Paşa, 11 Rebiu'l-evvel 941/21 Eylül 1534'de Padişah'a ulaşılması için Erciş'e Ferhat çavuşla bir arz göndermişti (T.S.M.A.; *Gökbilgin, 1957*).

İbrahim Paşa, bu arzında; "11 Rebiu'l-evvel'

de Tebriz civarında oturak olunan Sâdâbâd nâm mahalden göçülüb a'dây-ı makruhun üzerine yürünüb bir konak ilerü Avcan(Ucan) nâm mahalle (ertesî gün) nüzul olundukda düşman tarafından dil alınub adûy-ı makruhun ilerü gelen beğleri askerleriyle Avcan'a karib Miyâne nâm mahalle geldükleri muhakkak olduğu ecilden askeri mansûrdan onbin mikdarı kimesne çıkarılıb karavul tarikiyle gönderilüb bilcümle a'dây-ı makruhla gereği gibi ulaşılmışdır... bunca zaman dan berû kaçub uzak memleketlere gitmiş iken "elhamdülillah" Hz. Sâhib-kırân-ı (*Gökbilgin*, 1957). İbrahim Paşa'nın bu arzı Kanuni Sultan Süleyman'a Erciş'te ulaşır-ulaşmaz, "Kızılbaş için geliyor deyû haber getürmeğın Tebriz tarafına göçmek için otağ gitti ve divan olub, vezirler varub içerü girüb müşâvere olundu".21 Eylül 1534'de Erciş'ten kalkan Pâdişâh; Bendimâhi, Karadere Ağzı, Seğmen ova, Destedereyi aşıp, Hoy'a doğru yürümüştü (*Matrakçı*, 1976).

Bu sırada İran ordusunun baskın yapmak niyetinde olduğunu haber alan İbrahim Paşa, ordusunu hemen Tebriz'in doğusundaki Avcan (Ucan) yaylasına çekmiş, düşman ordu sunu orada beklemeğe başlamıştı. Düşmanla temas mevcut olmadığından ricat muntazaman yapılmış ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Erciş'ten tesrii(hızlı) hareketi üç merhaleyi bir günde kat edecek tarz üzere haberi gelmişti (*Solakzâde*, 1297; *Danışmend*, 1948). Ancak, Şah Tahmasb 'ın yakınlarına kadar gelmiş olması, orduda bir çaresizlik ve perişanlığa sebep olmuştu. Pâdişâhın gelmekte olduğu, Hoy'a yaklaştığı haberi, İbrahim Paşa'ya ulaştığı halde (*Peçevî*, 1281), Serasker yeniden bir ulak göndermiş, Pâdişâh'tan acilen gelmesini istiyordu (*Gökbilgin*, 1957; *Kırzioğlu*, 1993).

İbrahim Paşa'nın kendi el yazısı ile bu sefer esnâsında gönderdiği son mektubu harekeli olup; "Ferah çavuş geldi, Sultanım buyurmuşsuz şükür Allah'a bendenüz Sultanım nâmusuna malum ola imdi, benim güzel Sultanım,eğer kızılbaş için hal nedür buyurursanız bendenüz ki, yürüdüm haber almış dönmüş karavul gönderdim ki, Şah' dan gayri kim var ise buluşsunlar,eğer Şah kendi ise bendenüz buluşuruz erenler himmetiyle Sultanım

hayır dua'dan unutmam eğer cenk için buyurursanız hergün cenkdür amma hubbullah bize inâyet ider erenler himmeti ile heman Sultanım inâyet eylen Tebriz'e konman geçün bendenüz konağma konun esili vardır..." (T.S.M.A.). Bu vaziyette İbrahim Paşa'nın telaşa düştüğü ve gönderdiği son arizâ ile de Pâdişâhın hareketini tâ'cil etmesi istirhamında bulunduğu gözükmekteydi. Bir tarafta muhalifleri tarafından askerlerin kıskırtıldığını, aleyhine dedikodular yapıldığını duyan İbrahim Paşa gerçekten zor durumdaydı. Ama o Şah Tahmasb'la savaşmayı da göze almak cesaretini göstermişti.

Öte yandan, Şah Tahmasb, Herat'tan Mâve-râünnehr'e yürümeye hazırlanırken,acele ile dönerek, Osmanlı ordusuna karşı mücadele için hazırlıklarını tamamlayıp, önden Behrâm ve Elkâs Mirzâları sevk ederek Irak-ı Acem'e yönelmişti (*Kütükoğlu*, 1970 ; *Saray*, 1990:).

Kanuni Sultan Süleyman başvezir İbrahim Paşa'nın içinde bulunduğu durumun önemini anlayarak, Erciş'ten itibaren üç konağı bir ederek süratli bir şekilde ordusuyla 19 Rebiu'l-evvel 941/ 28 Eylül 1534 Pazartesi günü Tebriz'e ulaşmıştı. "Tebriz halkı cümleten çıkub Pâdişâhı istikbâl idüb(yollara)bî nihâye kumaşlar bezler döşediler".Şallar ve kumaşlarla şehri donatan Tebriz'liler Pâdişâhı Sâd-âbâd ovasında karşılamışlardı (*Celalzâde*, t.y; *Gelibolulu*, 1083).

29 Eylül 1534'de Salı günü Kanuni Sultan Süleyman ve Serasker İbrahim Paşa Avcan (Ucan) yaylağında buluşmuşlardı. Bu birleşme tam vaktinde olmuştu. Solakzâde: "Pâdişâh hazretleri Avcan sahrasına bedene can dühül eder gibi nüzul eylediler" cümlesi ile bu meselenin önemini beyan etmişti. İki Osmanlı ordusu burada birleşip, İbrahim Paşa ve askerleri, uğurlu Pâdişâhı istikbâl eylemişlerdi. Bütün asker sevinç ve huzura gark olmuştu (*Gelibolulu*, 1083; *Karaçelebiza-de'*, 1238).

Kanuni Sultan Süleyman'ın Serasker İbrahim Paşa ile, Irakeyn Seferi için, Şah Tahmasb'ın yazlık ordugâh-ı olan Ucan Yaylası'nda buluşması, Osmanlı Ordusu'nu çok mutlu ederken, öte yandan İran Ordusu ve Şah Tahmasb' ı büyük bir te-

laş, korku ve dehşet içerisine düşürmüştü. Osmanlı Ordusu' nun birleşmesi, İran Şah'ında taarruz şöyle dursun, savaş kabulüne bile cesaret bırakmayarak 30 Eylül 1534'den itibaren ricatlarına sebep olmuştu. Şah Tahmasb Çaldıran (1514) hâtıralarının da canlılığını koruduğunu düşünerek selâmeti tekrar doğuya doğru kaçmakta bulunmuştu (*Hilmi, 1932; Danişmend, 1948*). Bu esnada Osmanlı Devleti ve Ordusu prestij ve güç kazanmıştı. Çarpışmaya cesareti kalmayan Şah Tahmasb, endişe ve çaresizlik içinde memleketinin iç taraflarına doğru çekilmişti.

Kanuni Sultan Süleyman bütün sorumluluk ve yetkiyi kendisinde toplayarak, itaatini arzylemiş olan Geylân Hâkimi Muzaffer Sultan'ın tekrar ülkesine dönmesine müsaade etmiş, Ulama Paşa'yı Azerbaycan valisi olarak tayin etmişti. Hazar'ın batı kıyısında Türkleşmiş olan Şirvanşah Hanadânlığı'nın itaatini kabul edip, Şirvanşah II. Halil'in oğlu Mehmed Mirzâ'yı Tebriz muhafızlığına bırakmıştı. Tebriz'e kadı tayin edilip, Şenb-i Gazân Kalesi'ne beyler ve askerler görevlendirilip, Tahran istikâmetine çekilmiş olan Şah Tahmasb'ın ordusunun takibine karar verilmişti (*Hilmi, 1932; Uzunçarşılı, 1988*). Bu sırada Şah Tahmasb başkentini güvenli görmediğinden ve Tebriz şehri Osmanlıların eline geçtiği için, hükümet merkezini Kazvin'e nakletmişti. Bu da ileride, Fars Kültürü' nün hâkim olduğu Kazvin'de, Safevîlerin Türk Kültürü'nden uzaklaşmalarına etki edecekti.

Kanuni Sultan Süleyman, bu safhadan sonra bir yıl kadar, İran topraklarında Şah Tahmasb ve askerlerini tâkip ve kovalamaya koyulmuştu. Tabîî olarak pek çok yeri ziyaret, bakım ve onarım faaliyeti ile arazi tahriri de yaptırmıştı. Şah Tahmasb bu süre içerisinde savaşmaya cesaret edemeyip, askerleriyle köşe-bucak kaçmıştı.

SONUÇ

Nihâyet, Kanuni Sultan Süleyman sefer dönüşünde, 5 Ekim 1535'de kurulan divanda; Erzurum Eyâleti'ni teşekkül ettirerek, buranın Beylerbeyliği'ne Dulkadırlu Mehmed Beyi tayin etmişti. Mehmed Bey, kardeşleri Mirzâ Ali ve Behrâm beyler ve yeğenleri Şah Mehmed'le beraberinde Dulkadırlu Uruğu yakınları ve Tebriz'den katılan ahaliyle Erzurum'a gönderilmişti. 5 Eylül 1534'de "Türbeleri ziyaret" sırasında, Kanuni Sultan Süleyman Erzurum şehrinin onarımını emretmişti. Erzurum'un onarımı henüz devam ettiği için, Dulkadırlu Mehmed Han'ın kardeşleri Pasin'in merkezindeki Avnik Kalesi'nde Tebriz'den gelen ahali ile geçici olarak yerleşmişti. Mehmed Han da Bayburt Kalesi'ne, Erzurum'un tamirâtı bitinceye kadar oturmuştu (*Celalzâde, t.y; Feridun, 1274*). Erzurum Eyaleti' nin kurulmasıyla birlikte, Erzurum ve Kars havalisindeki, Avşar Türkmen Beyliği'ne de son verilmişti. Çaldıran Seferi'nde Yavuz Sultan Selim'e itaat ve inkıyât etmiş olan Avşarlı Sevindik Han Korcubaşı, Yavuz Sultan Selim'in vefâtından sonra tekrar Safevîlere temâyül etmişti. 1534'de Kanuni Sultan Süleyman Erzurum'dan geçerken Avşar Beyliği'ni ilga etmişti. Dulkadırlu Mehmed Han'ın Erzurum Beylerbeyi olmasıyla, Erzurum ve Kars havâlisi artık bir Osmanlı vilâyeti şeklini almıştı (*Danişmend, 1948; Danişman, 1965*). Mehmed Han, üç yıl kadar Bayburt'ta oturduktan ve Erzurum şehri de bu süre içerisinde tamir ve onarımı tamamlandıktan sonra, gelerek buraya yerleşmişti (*Kırzioğlu, 1993*).

Sonuç olarak İrakeyn Seferi ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ve Azerbaycan bölgesi Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. Erzurum, Diyarbakır, Adilcevaz, Erciş, Van, Bingöl vb. şehirlerimiz onarım ve bayındırlık faaliyetleriyle daha güzel ve mamur hale gelmiştir.

KAYNAKLAR

- ALİ, Gelibolulu Mustafa, 1083h.Kitabu't-Târihi Künhu'l-Ahbâr ,nr.920, Raşid Efendi Ktb., Kayseri.
- ASRAR, Ahmet Nihat, (?) Kanuni Sultan Süleyman ve İslam Alemi, 2.Baskı, Hilal Yayınları, İstanbul.
- B.O.A. : Fekete Tasnifi, Nr. 121.
- B.O.A. : Fekete Tasnifi, Nr.129.
- BOSTAN, Ferdi, (?) Süleymanâme ,Ayasofya Kitaplığı, nr. 3317, (Türkçe Yazma), Süleymaniye Ktb, İstanbul.
- CELÂLZADE, Koca Nişancı Mustafa Çelebi, (?) Tabakâtu'l-Memâlik Fi Deracâti'l-Mesâlik, Fatih Kitaplığı, nr. 4423, (Türkçe Yazma) Süleymâniye Ktb., İstanbul.
- DANIŞMAN, Zuhuri; 1965, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, I-XIV, Yeni Matbaa, İstanbul.
- DANIŞMEND, İsmail Hami; 1948, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, I-IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- FERİDUN Bey,1274-1275h. Münşeatu's-Selâtin, İstanbul.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib;1968, "İbrahim Paşa" , İ.A M.E.B.,İstanbul,C.V/2.
- GÖKBİLGİN,M.Tayyib,"Süleyman I", İ.A., C.XI.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib;1992, Kanuni Sultan Süleyman,2.Baskı,M.E.B., Yayınları, İstanbul.
- GÖKBİLGİN, M.Tayyib;1957 "Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın İrakeyn Seferinde-deki İlk Tedbirleri ve Fütuhâtı", Belleten, T.T.K., Basımevi, Ankara.S.83, C.XXI.
- GÖYÜNÇ, Nejat; 1991, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, TTK. Basımevi, Ankara.
- HAMMER, Joseph Pustgall;1330 h. Devlet-i Osmaniyeye Tarihi, Terc. Mehmed Atâ,Selânik Matbaası, İstanbul.
- HİLMİ, M; 1932, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1533-1535 Bağdad Seferi, Askeri Basımevi, İstanbul.
- KARAÇELEBİZÂDE, Abdu'l-Aziz;1248 h. Süleymanâme, Hacı Mahmut Kitaplığı, nr.4823, Süleymâniye ktb., (Bulak Matbaası, Mısır), İstanbul.
- KARAÇELEBİZÂDE; 1238,Tarih-i Ravzatu'l-Ebrâr, Hüsrev Paşa Kitaplığı, nr.397, Süleymâniye ktb., İstanbul.
- KEVSERÂNİ Vecih;1992, El-Fakih ve's-Sultan,(Osmanlı ve Safevilerde Din Devlet İlişkisi), çev. Muhlis Canyürek, Denge Yayınları, İstanbul.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin; 1953, Kars Tarihi I, Işıl Matbaası, İstanbul.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin;1993, Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi,T.TK. Basımevi, Ankara.
- KONUKÇU, Enver; 1992, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, Y.Ö.K. Matbaası, Ankara.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir ;1970, "Tahmasp I", İ.A., M.E.B. İstanbul, C.XL
- MATRAKÇI, Nâsuh es-Silâhî;1976, Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrakeyn-i Sultan Süleyman Han, Nşr.Hüseyin Gazi Yurdaydın, TTK.Basımevi, Ankara.
- MÜNECCİMBAŞI, Ahmed b. Lütfullah; 1285, Sahâifu'l-Ahbâr fi Vekâiyu'l-A'sâr, Terc. Nedim Ahmed, Hacı Mahmud Kitaplığı, nr.4741, Süleymâniye ktb., İstanbul.
- NİŞANCI, Mehmed Paşa;1290, Tarihi Nişancı Mehmed, İzmirli İsmail Hakkı Kitaplığı, nr.2375, Süleymâniye ktb., İstanbul.
- ÖZTUNA, Yılmaz;1977, Büyük Türkiye Tarihi, I-XIV, Ötüken yayınları, İstanbul.
- ÖZTUNA, Yılmaz ;1989, Kanuni Sultan Süleyman , Kült. Bak. Yayınevi, Ankara
- PEÇEVÎ, İbrahim Efendi;1281-1283h., Tarih-i Peçevî, Amire Matbaası, İstanbul.
- SARAY, Mehmet; 1990, Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü, T.K.A.E. Yayınları, Ankara.
- ŞEREF HAN, III. Şemseddin b. Şeref Bidli-sî;1051, Tarih-i Şerefnâme, (Farsça Yazma), nr.4539/12, Mehmed Paşa ktb., Darendede.
- SERTOLİ, Salis, Renzo;1963, Muhteşem Süleyman, Çev. Şerafettin Turan, A.U.Basımevi, Ankara.
- SOLAKZÂDE, Mehmed Hemdemî;1297, Solak-zâde Tarihi, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul.

-
- SÜHEYLİ, Ahmet b. Hemdem, (?) Tarih-i Şâhi, Fatih Kitaplığı, nr.4356, (müellif hattı, Türkçe Yazma), Süleymaniye ktb. İstanbul.
- SÜMER, Faruk; 1992, Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, (Şah Tahmasb İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri), TTK. Basımevi, Ankara.
- T.S.M.A, Ev. nr.11997.
- T.S.M.A., Ev. nr.4080/1.
- T.S.M.A., Ev. nr.5878.
- T.S.M.A., Ev.Nr. 2759.
- T.S.M.A., Ev.Nr. 4080/2.
- T.S.M.A., Ev.Nr. 5860.
- T.S.M.A., Ev.nr. 6550.
- T.S.M.A., Ev.nr.6915.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı;1988, Osmanlı Tarihi, TTK.Basımevi, Ankara.
- YÜCEL, Yaşar;1991, Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl, TTK.Basımevi, Ankara.

**REASONS BEHIND THE IRAKEYN EXPEDITION
(1533-1535) OF KANUNİ SULTAN SULEYMAN TO
SOUTH AND SOUTH-EASTERN ANATOLIA**

Ass. Prof. Remzi KILIÇ
Niğde Univesity, Faculty of Education

ABSTRACT

This study is concentrated on the comparison of the situation in East and South-eastern Anatolia today and during the Irakeyn Expedition of the Kanuni Sultan Suleyman known in Europe as Suleyman the Magnificent. It explains how the Ottomans tried to wipe out the influences, propaganda, attacks and the tortures of Şii-Iran in the area. It also reveals the efforts of the Turkish-Kurdish local governors taken to preserve the peace and security among the local people. It gives further information about the activities of the Ottoman army and the precautions taken to keep peace and security in East and South-eastern Anatolia. Finally it discusses the roads followed, the problems encountered, the successes possessed during the Irakeyn expedition and the establishment of the Erzurum province.

Key Words :

Suleyman the Magnificent, The Ottoman Empire, Irakeyn Expedition, Tebriz, Ibrahim Pasha

---

**События в Восточной и Юго-Восточной
Анатолии во Время Похода Султана Сулеймана
Кануни в Ирак (1533-1535)**

Доц. Др. Ремзи Кылыч

Педагогический Факультет Университета г. Нигде

РЕЗЮМЕ

В статье исследуется ситуация в Восточной и Юго-Восточной Анатолии во время Иракского похода Султана Сулеймана Кануни, который известен в Европе под именем "Сулейман Великолепный". Автор показывает как турки пытались нейтрализовать влияния, пропаганды и пытки иранского шиизма в данном регионе. В статье также показываются усилия Османского государства, Османской армии и локальных правителей из турков и курдов, направленные на сохранения мира и безопасности в среди местного населения в Восточной и Юго-Восточной Анатолии. Кроме того, описываются дороги, через которые прошли войска при иракском походе, трудности, встречаемые на этом пути и в Эрзруме.

Слова-ключи :

Сулейман Великолепный, Османская Империя, Поход
в Ирак, Тебриз, Ибрагим Паша

